

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-346-5-60>

УДК 330

БАШУЦЬКИЙ Роман

Західноукраїнський національний університет

<https://orcid.org/0009-0008-4062-9598>roman.bashutskyy@gmail.com

АНАЛІЗ СТАНУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПОТЕНЦІАЛ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ ВПЛИВ

Стаття присвячена комплексному аналізу стану та перспектив розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні, актуальність якого зростає в умовах демографічного старіння населення, фінансової нестабільності та воєнного стану. Метою дослідження є оцінка ролі недержавних пенсійних фондів у формуванні довгострокових інвестиційних ресурсів та визначення їхнього потенційного впливу на макроекономічну стабільність. Методологічною основою дослідження виступають аналіз динамічних рядів, міжнародні порівняння, статистичні узагальнення та сценарне моделювання розвитку активів НПФ до 2030 року. Інформаційну базу сформовано на основі даних НКЦПФР, Державної служби статистики України, OECD та Світового банку. У роботі відображено динаміку активів, внесків і виплат НПФ за 2019-2024 рр., структуру інвестиційного портфеля та охоплення населення. Виявлено ключові проблеми функціонування системи, серед яких низький рівень довіри громадян, недостатні податкові стимули, слабкий розвиток фондового ринку та суттєвий вплив воєнного стану на інвестиційну діяльність. Міжнародні порівняння продемонстрували значне відставання України від країн ЄС за співвідношенням активів НПФ до ВВП, що у 2024 році становило лише 0,3 % проти 8-12 % у Польщі та Чехії й понад 40 % у Німеччині. Побудовані сценарії розвитку свідчать про можливість досягнення рівня 2-3 % ВВП у середньостроковій перспективі, що створить вагомий інвестиційний ресурс для економіки. Наукова новизна роботи полягає у поєднанні кількісної оцінки ефективності НПФ зі сценарним прогнозуванням, що дозволило визначити критичний поріг їх розвитку. Практична значущість результатів виявляється у можливості використання отриманих висновків для вдосконалення регуляторної політики, підвищення довіри до системи НПЗ та розширення залучення пенсійних коштів у процес відновлення економіки України.

Ключові слова: недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні фонди, інвестиційний ресурс, воєнний стан, фінансовий ринок, сценарне моделювання, економічна політика.

BASHUTSKYY Roman

West Ukrainian National University

ANALYSIS OF THE STATE OF PRIVATE PENSION PROVISION IN UKRAINE: PROBLEMS, POTENTIAL AND MACROECONOMIC IMPACT

The article is devoted to a comprehensive analysis of the state and prospects of the private pension provision system in Ukraine, the relevance of which increases under conditions of demographic ageing, financial instability, and martial law. The purpose of the study is to assess the role of private pension funds in generating long-term investment resources and to determine their potential impact on macroeconomic stability. The methodological basis of the research includes time series analysis, international comparisons, statistical generalizations, and scenario modelling of private pension fund assets up to 2030. The information base consists of data from the National Securities and Stock Market Commission of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine, the OECD, and the World Bank. The study reflects the dynamics of assets, contributions, and payments of private pension funds for 2019-2024, the structure of their investment portfolios, and population coverage. The key problems of the system are identified, among which are low public trust, insufficient tax incentives, underdeveloped capital markets, and the significant influence of martial law on investment activity. International comparisons demonstrate Ukraine's considerable lag behind EU countries in terms of the ratio of pension fund assets to GDP, which in 2024 amounted to only 0.3 %, compared to 8-12 % in Poland and the Czech Republic and over 40 % in Germany. The developed scenarios of system development indicate the possibility of achieving the level of 2-3 % of GDP in the medium term, which would provide a substantial investment resource for the economy. The scientific novelty of the paper lies in combining a quantitative assessment of the effectiveness of private pension funds with scenario forecasting, which made it possible to determine the critical threshold of their development. The practical significance of the results is revealed in the possibility of using the findings to improve regulatory policy, increase public trust in private pension provision, and expand the use of pension savings as a source of financing for Ukraine's economic recovery.

Keywords: private pension provision, pension funds, investment resource, martial law, financial market, scenario modelling, economic policy.

Стаття надійшла до редакції / Received 22.09.2025

Прийнята до друку / Accepted 13.10.2025

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблематика пенсійного забезпечення в Україні набуває особливої актуальності в умовах демографічного старіння, фінансової нестабільності та воєнного стану. Державна солідарна система, яка й досі є основою пенсійного забезпечення, демонструє обмеженість можливостей щодо гарантування належного рівня життя літніх громадян. Натомість розвиток недержавного пенсійного забезпечення здатен створити вагомий інвестиційний ресурс для економіки та зменшити навантаження на державний бюджет.

Водночас низький рівень довіри населення до фінансових інститутів, відсутність дієвих стимулів та недосконалість регуляторного середовища гальмують активізацію цього сегмента.

Важливість дослідження полягає у поєднанні соціальної та економічної функцій недержавних пенсійних фондів, які здатні не лише забезпечувати додаткові доходи громадянам похилого віку, а й виконувати роль внутрішнього інвестора в умовах дефіциту капіталу. Це формує безпосередній зв'язок проблеми з практичними завданнями відновлення економіки України та інтеграції у європейський фінансовий простір.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку недержавного пенсійного забезпечення активно обговорюється у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Українські науковці – О.І. Зварич, В.В. Волошин [1], А.В. Майстер, І.І. Кулагіна [2], Н. Руцишин, О. Грицак [3], І. Кондрат [4], А. Павловський [5], І. Войналович [6] - наголошують на складному стані функціонування недержавних пенсійних фондів, зокрема на низькій довірі населення, обмежених податкових стимулах і слабкому розвитку фінансових ринків. У їхніх роботах підкреслюється, що, попри існуючі проблеми, НПФ мають потенціал стати важливим джерелом довгострокових інвестицій, особливо у післявоєнний період.

У зарубіжній літературі значна увага приділяється аналізу багаторівневих пенсійних систем. Публікації OECD [10], Світового банку [13] та Європейської комісії [14] розкривають загальні тенденції функціонування пенсійних моделей у країнах із перехідною економікою. Дослідження А. Chłóń-Domińczak, P. Strzelecki [19], A. Börsch-Supan, C. Wilke [20], J. Cribb, C. Emmerson, I. O'Brien [21] демонструють досвід Польщі, Німеччини, Великої Британії та інших країн, де пенсійні реформи стали важливим чинником фінансової стабільності.

Узагальнення результатів цих досліджень свідчить про подвійний характер проблеми: недержавне пенсійне забезпечення розглядається як соціальна потреба підвищення добробуту громадян та як економічний інструмент формування інвестиційних ресурсів. Проте саме для України залишаються недостатньо висвітленими питання впливу воєнного стану, сценарного моделювання активів і визначення критичного порогу розвитку НПФ, що підкреслює актуальність подальших наукових пошуків у цій сфері.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Наявні дослідження у сфері недержавного пенсійного забезпечення здебільшого зосереджуються на аналізі поточного стану пенсійних фондів, їхніх фінансових результатів та окремих аспектах інституційного розвитку. Водночас залишаються недостатньо розкритими питання взаємозв'язку між воєнним станом, довірою населення до фінансових інститутів та можливостями акумуляції довгострокового інвестиційного ресурсу. Недостатньо уваги приділено сценарному моделюванню розвитку активів НПФ у середньостроковій перспективі, а також оцінці критичного рівня їхнього зростання, перевищення якого може забезпечити відчутний макроекономічний ефект. Це формує наукову прогалину, яку покликана заповнити дана стаття.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цієї статті є комплексний аналіз сучасного стану недержавного пенсійного забезпечення в Україні, виявлення основних бар'єрів та потенціалу розвитку, а також оцінка його макроекономічного впливу в умовах післявоєнного відновлення економіки.

Особлива увага приділяється моделюванню сценаріїв зростання активів недержавних пенсійних фондів до 2030 року та визначенню їхнього впливу на макроекономічну стабільність держави.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Актуальність проблеми підсилюється кількома факторами. По-перше, за прогнозами Держстату, чисельність пенсіонерів в Україні у 2024 році становила близько 10,7 млн осіб, тоді як кількість зайнятого населення зменшується [9]. Це створює критичний дисбаланс у системі: співвідношення працюючих до пенсіонерів наближається до рівня 1:1,3, що робить солідарний рівень фінансово нестійким.

По-друге, макроекономічні виклики воєнного часу. Високі бюджетні витрати на оборону, уповільнення економічного зростання та інфляційний тиск суттєво обмежують можливості держави підтримувати нинішній рівень пенсійних виплат. Відповідно, розвиток НПЗ здатний зменшити навантаження на державний бюджет і стати додатковим джерелом соціальної стабільності [7].

По-третє, НПЗ має значний інвестиційний потенціал. Станом на 31 грудня 2024 року загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, сягнула 5 734,6 млн грн, що на 17,3 % більше, ніж на кінець 2023 року. Пенсійні внески склали 3 337,1 млн грн (+9,7 %), а пенсійні виплати становили 1 893,5 млн грн (+13,9 %) [7]. Хоча абсолютні показники залишаються невеликими порівняно з масштабами ВВП, позитивна динаміка свідчить про нарощування ролі цього сегмента фінансового ринку.

По-четверте, розвиток недержавних пенсійних фондів і ринку накопичувального страхування життя сприяє підвищенню довіри населення до фінансової системи загалом. В умовах, коли близько 40%

домогосподарств віддають перевагу зберіганню заощаджень у готівковій формі або у валюті [8], розширення пенсійних програм може стати поштовхом до формування культури довгострокових інвестицій.

Нарешті, міжнародний досвід (Польща, Чехія, країни ОЕСР) підтверджує, що розвиток багаторівневих пенсійних систем дозволяє не лише забезпечувати гідний рівень життя пенсіонерів, але й акумулювати значні фінансові ресурси для інвестицій у національну економіку [10].

Таким чином, аналіз стану й перспектив НПЗ в Україні є надзвичайно актуальним як у соціальному, так і в макроекономічному вимірі.

У дослідженні використано системний та міждисциплінарний підхід, що поєднує економічний, правовий та статистичний аналіз. Інформаційну базу становили офіційні дані Державної служби статистики України щодо демографічної структури населення та соціально-економічних показників [9], звіти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про стан системи недержавного пенсійного забезпечення [7], а також щомісячні огляди Української асоціації інвестиційного бізнесу щодо діяльності НПФ [8]. Для оцінки міжнародного контексту використано аналітичні матеріали ОЕСР [10]. Методичний інструментарій включав аналіз динамічних рядів, структурно-індексний аналіз, а також порівняльний підхід до вивчення досвіду країн ЄС та ОЕСР.

Розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні має поступовий та водночас суперечливий характер. З часу ухвалення Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» у 2003 році цей сегмент фінансового ринку пройшов кілька етапів становлення - від активного формування пенсійних фондів у середині 2000-х років, через кризові падіння у 2009 та 2014-2015 рр., до поступової стабілізації після 2017 року. Попри це, обсяги активів, кількість учасників та частка НПФ у пенсійній системі залишаються порівнянно невеликими, що свідчить про значний потенціал для подальшого розвитку.

Станом на кінець 2024 року в Україні функціонувало близько 55-60 недержавних пенсійних фондів. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, сукупні активи НПФ становили 5,73 млрд грн, що на 17,3 % більше, ніж у 2023 році [11]. У відносних масштабах ця цифра дорівнює лише близько 0,3 % ВВП України, тоді як у країнах ОЕСР активи пенсійних фондів сягають 40–80 % ВВП [10]. Такий розрив демонструє недостатню роль НПФ у національній економіці та підкреслює актуальність їх подальшого розвитку.

Аналіз динаміки за останні п'ять років свідчить про позитивні тенденції. Якщо у 2019 році активи НПФ становили 2,5 млрд грн, то у 2024 році вони перевищили 5,7 млрд грн. Внески учасників і роботодавців також зростають: у 2024 році їх обсяг склав 3,34 млрд грн, що на 9,7 % більше, ніж у 2023. Поступово зростають і виплати: з 450 млн грн у 2019 році до 1,89 млрд грн у 2024 році, що свідчить про розширення ролі НПФ у забезпеченні громадян додатковим доходом у пенсійному віці [5].

Таблиця 1

Динаміка активів, внесків і виплат НПФ в Україні у 2019–2024 рр.

Рік	Активи, млн грн	Внески, млн грн	Виплати, млн грн
2019	2 500	1 200	450
2020	2 750	1 350	550
2021	2 950	1 600	700
2022	3 200	2 100	950
2023	4 890	3 040	1 660
2024	5 735	3 337	1 893

Джерело: складено за даними НКЦПФР [11].

Рис. 1. Динаміка активів, внесків і виплат НПФ в Україні з 2019 по 2024 р.

Джерело: складено за даними НКЦПФР [11].

Графік демонструє стаке зростання всіх ключових показників - активів, внесків та виплат. Це свідчить про поступове зміцнення ролі НПФ у фінансовій системі, хоча темпи їх розвитку ще недостатні для істотного впливу на макроекономіку.

Щодо інвестиційних стратегій, українські НПФ залишаються вкрай консервативними. Близько 49,7 % активів спрямовано в державні облігації, що гарантує надійність, але істотно обмежує дохідність. Значна частина коштів (41,8 %) зберігається на депозитних рахунках у банках. Натомість корпоративні облігації, акції та інвестиції в нерухомість займають незначну частку портфелів [11].

Діаграма (рис. 2) підтверджує домінування державних цінних паперів та банківських депозитів у структурі активів. Це свідчить про відсутність розвинуеного фондового ринку, здатного залучати інституційні інвестиції, а також про надмірну концентрацію ризиків у державному секторі.

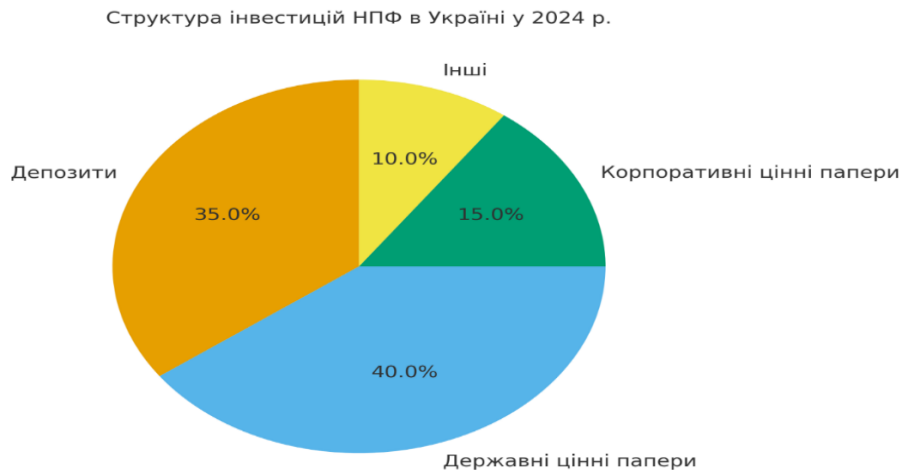

Рис. 2. Структура інвестиційних портфелів НПФ (2024 р.)

Важливим чинником є й демографічна ситуація. За оцінками НБУ та Держстату, станом на 2024 рік учасниками НПФ були лише 1,08 млн осіб, або близько 4 - 5 % економічно активного населення [8; 11]. Середній розмір внеску становив 450 - 500 грн на місяць, що відповідає лише 3 % від середньої заробітної плати (15,5 тис. грн). Це означає, що накопичення у більшості учасників не забезпечують відчутної «другої пенсії», а радше виконують функцію додаткового фінансового буфера.

Рис. 3. Кількість учасників НПФ в Україні з 2019 по 2024 р.

Дані ілюструють поступове зростання кількості учасників, проте охоплення все ще залишається вкрай низьким у порівнянні з європейськими країнами, де участь у пенсійних фондах є масовим явищем.

Поряд із НПФ поступово зростає і сегмент накопичувального страхування життя. У 2024 році обсяг премій за такими договорами перевищив 2 млрд грн, що на 12 % більше, ніж у 2023 році. Найбільший приріст продемонстрували компанії TAS Life (+15 %), MetLife (+12 %) та ARX Life (+10 %) [12]. Хоча абсолютні показники залишаються скромними, позитивна динаміка свідчить про поширення культури довгострокових фінансових інструментів серед населення та формування конкурентного середовища для НПФ.

Таким чином, розвиток НПЗ в Україні характеризується поєднанням позитивних тенденцій - зростання активів, внесків і виплат - із низьким рівнем охоплення населення, слабкою диверсифікацією інвестиційних портфелів та обмеженим впливом на макроекономічні показники. Саме ці фактори визначають подальшу логіку дослідження, орієнтованого на пошук шляхів посилення ролі НПЗ у соціальній та економічній системі держави.

Попри позитивні тенденції зростання активів і кількості учасників, розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні обмежується низкою системних проблем, що мають інституційну, економічну та поведінкову природу. Ключовим викликом залишається низький рівень довіри населення до фінансових інститутів. Історичний досвід фінансових криз та банкрутств банків сформував у суспільстві стійкий скепсис щодо довгострокових накопичувальних інструментів. За даними соціологічних опитувань, проведених Київським міжнародним інститутом соціології у 2023 р., лише 18 % респондентів вважають інвестиції у недержавні пенсійні фонди безпечними, тоді як понад 45 % надають перевагу зберіганню коштів у готівці чи іноземній валюті [12].

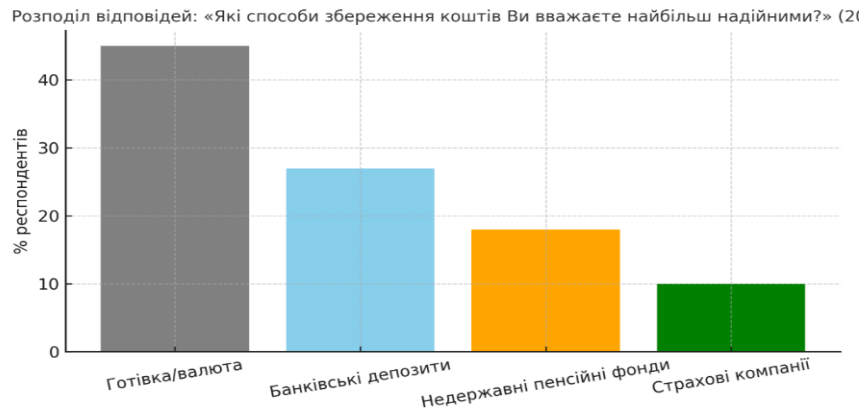

Рис. 4. Розподіл відповідей на питання:
«Які способи збереження коштів Ви вважаєте найбільш надійними?» (% опитаних), 2023 р.
Джерело: складено за даними КМІС [12].

Не менш суттєвою є проблема відсутності дієвих податкових стимулів. У більшості країн ЄС внески до пенсійних фондів зменшують базу оподаткування, тоді як роботодавці мають додаткові пільги при створенні корпоративних схем. В Україні ж такі стимули обмежені, що знижує мотивацію як громадян, так і бізнесу брати участь у НПЗ [11]. Для наочності наведено порівняльні дані щодо податкових стимулів у різних країнах (табл. 2).

Таблиця 2.

Податкові стимули для учасників НПЗ у країнах ЄС та Україні

Країна	Податкові пільги для учасників	Податкові пільги для роботодавців
Польща	Внески вираховуються з бази оподаткування	Так
Німеччина	Пільгове оподаткування накопичувальних схем	Так
Чехія	Державні субсидії + податкові знижки	Так
Україна	Лише часткове звільнення від оподаткування доходів від інвестування	Ні

Джерело: складено на основі OECD [10]; НКЦПФР [11].

Ще однією перешкодою є низький рівень фінансової грамотності населення. За даними дослідження USAID (2023), лише близько 20 % респондентів правильно розуміють принципи роботи пенсійних фондів і накопичувального страхування життя [14]. Решта або взагалі не знайомі з цими інструментами, або вважають їх надто ризикованими. Це формує поведінковий бар'єр: навіть ті громадяни, які мають достатній дохід, часто не розглядають довгострокові пенсійні накопичення як пріоритет.

До внутрішніх проблем додається фактор макроекономічної нестабільності та воєнного стану. З початком повномасштабної війни різко зросло бюджетне навантаження: частка оборонних витрат у структурі держбюджету 2024 року перевищила 40 %, тоді як видатки на соціальний захист становили близько 30%.

Це обмежує можливості держави підтримувати пенсійну систему та одночасно знижує інтерес інвесторів до довгострокових інструментів. Додатковим наслідком війни стала міграція та мобілізація, що призвели до скорочення робочої сили. За оцінками Держстату, у 2024 році чисельність економічно активного населення знизилася на 1,5 млн осіб у порівнянні з довоєнним 2021 роком [8]. Це ще більше посилює демографічний тиск і зменшує базу для накопичувальної пенсійної системи.

Нарешті, системною перешкодою залишається відсутність обов'язкового другого рівня пенсійної системи. Попри численні законодавчі ініціативи, його впровадження постійно відкладається. Це означає, що недержавні пенсійні фонди залишаються виключно добровільним інструментом, участь у якому беруть лише 4 -5% економічно активного населення, тоді як у Польщі цей показник перевищує 25 %, а у Німеччині - понад 40% [10].

Таким чином, функціонування системи НПЗ в Україні стримується поєднанням низької довіри населення, недостатніх податкових стимулів, низької фінансової грамотності, воєнних і макроекономічних викликів, а також відсутності обов'язкового накопичувального рівня. Подолання цих проблем потребує

комплексних заходів, спрямованих на інституційне зміцнення, підвищення прозорості ринку й активну інформаційну політику.

Дослідження розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні показало, що, попри позитивну динаміку активів і кількості учасників, макроекономічний вплив цього сегмента поки що обмежений. Водночас існує значний потенціал НПФ у формуванні інвестиційних ресурсів та забезпеченні економічного зростання. Активи пенсійних фондів можуть виступати важливим чинником фінансової стабільності за умови їх диверсифікації та ефективного державного регулювання. Запровадження другого рівня пенсійної системи в Україні має не лише соціальне, а й інвестиційне значення, оскільки створює довгостроковий внутрішній ресурс для розвитку фондового ринку [16].

У міжнародних дослідженнях також простежується кореляція між розвитком накопичувальних пенсійних схем і макроекономічною стабільністю. За даними Світового банку (2021), у країнах із перехідною економікою акумульовані пенсійні активи у середньому становлять 10–20 % ВВП і забезпечують до 15 % загального обсягу інвестицій [14]. У країнах ЄС з розвиненими пенсійними фондами спостерігається стабільніше економічне зростання навіть у кризові періоди.

Для оцінки можливостей НПЗ в Україні нами застосовано методичний підхід, який поєднує аналіз динамічних рядів та сценарне моделювання. Базовим показником обрано співвідношення активів недержавних пенсійних фондів до ВВП, яке у світовій практиці використовується як ключовий індикатор інституційної ролі пенсійних фондів у національній економіці.

У 2024 році цей показник в Україні становив лише 0,3 % ВВП, тоді як у більшості країн ЄС він значно вищий. Наприклад, у Польщі — близько 12 %, у Чехії — понад 8 %, у Німеччині — понад 40 %, тоді як середній рівень по країнах ОЕСР перевищує 60 % [10; 18]. Для порівняння, у США активи пенсійних фондів у 2023 р. сягнули 156 % ВВП, у Великій Британії — 120 % ВВП, у Нідерландах — понад 180 % ВВП [10].

Таблиця 3.

Співвідношення активів пенсійних фондів до ВВП у вибраних країнах (2023–2024 рр.)

Країна	Активи пенсійних фондів, % ВВП
Україна	0,3
Польща	12,0
Чехія	8,2
Німеччина	40,5
Середнє по ОЕСР	60,0
США	156,0
Велика Британія	120,0
Нідерланди	180,0

Джерело: складено за даними OECD [10]

Як показано на рисунку 5, Україна істотно відстає від країн Європи та світу за рівнем активів пенсійних фондів у відсотках до ВВП. Якщо у більшості країн Центральної та Східної Європи цей показник становить 8 - 12 %, а в розвинених країнах ОЕСР перевищує 60 %, то в Україні він залишається на рівні 0,3 %. Особливо різко виглядає відставання від США (156 %), Великої Британії (120 %) та Нідерландів (180 %). Це свідчить про надзвичайно низьку інституційну роль НПФ в українській економіці та водночас підкреслює потенціал їхнього розвитку.

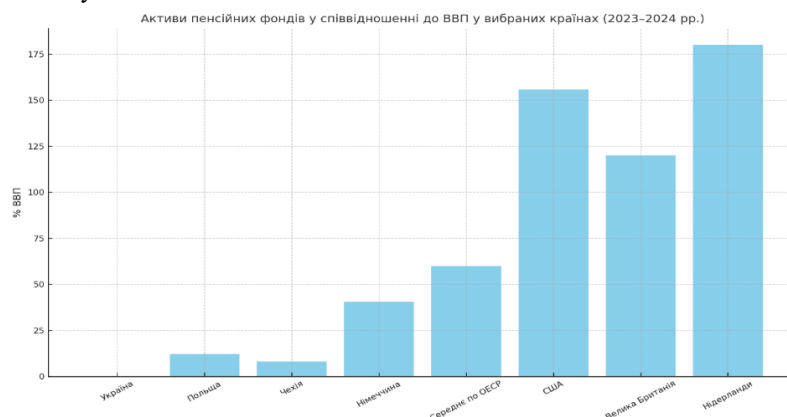

Рис. 5. Активи пенсійних фондів у співвідношенні до ВВП у вибраних країнах (2023–2024 рр.)

Очевидно, що навіть помірне зростання цього показника в Україні до рівня 2 - 3 % ВВП створило б суттєвий інвестиційний ресурс. Валовий внутрішній продукт України у 2024 році становив приблизно 6,5 трлн грн [9]. Таким чином:

- при рівні активів у 2 % ВВП НПФ могли б акумулювати близько 130 млрд грн;
- при рівні 3 % ВВП - понад 195 млрд грн.

Для порівняння: це еквівалент щорічних капітальних видатків державного бюджету або вартості кількох великих інфраструктурних програм (наприклад, будівництва та модернізації транспортної мережі чи енергетичних об'єктів). Отже, вихід навіть на скромний рівень у 2 - 3 % ВВП означав би появу нового потужного внутрішнього інвестора, що дозволило б зменшити залежність економіки від зовнішнього фінансування та сприяти довгостроковій стабільності.

Ці міркування підтверджують і результати зарубіжних досліджень. Так, OECD (2023) зазначає, що позитивний вплив пенсійних фондів на економічне зростання стає відчутним, коли їх активи перевищують поріг у 5 % ВВП [10]. На основі аналізу країн Центральної та Східної Європи, слід вказати на існування «ефекту масштабу», за якого активи нижче 2 % ВВП не мають суттєвого впливу на інвестиційну динаміку [22]. Для України це означає, що поточний рівень 0,3 % ВВП є явно недостатнім, але досягнення хоча б 2 - 3 % стане важливим якісним зрушенням.

Здійснені розрахунки сценаріїв розвитку дозволяють виокремити три варіанти. Оптимістичний сценарій передбачає впровадження другого рівня пенсійної системи з 2026 року та щорічне зростання активів НПФ на 25%. За таких умов до 2030 року активи можуть сягнути 2,5 % ВВП, що забезпечить додатковий приріст інвестицій у розмірі 0,3 - 0,4 % ВВП щорічно. Базовий сценарій ґрунтується на збереженні нинішніх тенденцій і передбачає зростання активів до рівня 1% ВВП у 2030 році. Песимістичний сценарій враховує збереження воєнного стану та економічної нестабільності, що може обмежити зростання активів до 0,5 % ВВП, із фактично нульовим впливом на інвестиційну активність.

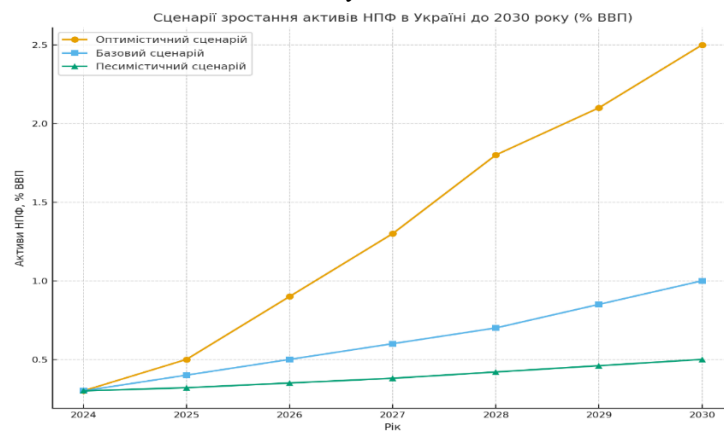

Рис. 6. Сценарії зростання активів НПФ в Україні до 2030 року (% ВВП)

Запропоновані сценарії розвитку дають змогу оцінити можливі траєкторії накопичення активів НПФ в Україні до 2030 року. Лише за умови активної участі держави у стимулюванні накопичувальних схем та розвитку фондового ринку можна очікувати перетворення НПФ на істотний чинник макроекономічної стабільності. У протилежному випадку їх роль залишатиметься другорядною і не зможе суттєво вплинути на інвестиційні процеси та економічне зростання.

Таким чином, наукова новизна отриманих результатів полягає у кількісній оцінці можливостей НПЗ в умовах України та сценарному моделюванні його впливу на макроекономічні показники. Авторські узагальнення дають підстави стверджувати, що за належних інституційних умов НПФ можуть перетворитися на одне із ключових джерел довгострокового інвестиційного ресурсу, що сприятиме відновленню та модернізації економіки у післявоєнний період.

Як показав попередній аналіз, Україна істотно відстає від розвинених країн та країн Центральної і Східної Європи за рівнем активів пенсійних фондів у відсотках до ВВП. Проте кількісне відставання - лише одна сторона проблеми. Не менш важливим є вивчення організаційних моделей функціонування недержавних пенсійних фондів у світі, адже саме від обраної моделі залежить як ступінь охоплення населення, так і рівень довіри до пенсійної системи.

Досвід країн ЄС свідчить, що поєднання обов'язкових і добровільних накопичувальних механізмів, ефективних податкових стимулів і державних гарантій є ключем до формування потужного інвестиційного ресурсу. Польща впровадила обов'язковий другий рівень ще у 1999 році, що забезпечило масове залучення працівників до системи [20]. Чехія, натомість, зробила ставку на добровільність, але підкріпила її державними субсидіями та податковими знижками. Німеччина активно розвиває корпоративні пенсійні схеми, де значну роль відіграють роботодавці [20]. Велика Британія застосувала механізм автоматичної участі («auto-enrolment»), коли всі працівники за замовчуванням включаються до системи, а для виходу потрібно подати заяву [21]. У Нідерландах домінують професійні пенсійні фонди з колективним управлінням, що забезпечує високий рівень охоплення і довіри [22].

Таблиця 4

Основні моделі функціонування НПФ у вибраних країнах

Країна	Характеристика моделі	Особливості
Польща	Обов'язковий 2-й рівень + податкові пільги	Масове охоплення, розвиток ринку
Чехія	Добровільна участь + держсубсидії	Стимули для домогосподарств
Німеччина	Корпоративні пенсійні схеми	Участь роботодавців, диверсифікація
Велика Британія	Автоматична участь («auto-enrolment»)	Високий рівень довіри та охоплення
Нідерланди	Професійні фонди з колективним управлінням	Один із найвищих рівнів активів у світі

Джерело: складено автором [10], [18], [19], [20], [21], [22]

У світовій практиці можна виокремити три основні типи пенсійних моделей: солідарну, змішану та накопичувальну. Солідарна модель передбачає домінування державного першого рівня з фінансуванням із бюджету, що забезпечує базові соціальні гарантії, але водночас створює високий фіскальний тиск. Змішана модель поєднує солідарну та накопичувальну складові, забезпечуючи баланс між соціальною справедливістю та інвестиційними можливостями - саме вона характерна для більшості країн ЄС. Накопичувальна модель базується переважно на індивідуальних і колективних заощадженнях, що акумулюються через НПФ і страхові компанії; вона властива для розвинених фінансових систем (США, Нідерланди, Велика Британія).

Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє сформулювати кілька ключових уроків для України. По-перше, запровадження другого рівня є критично важливим для створення масового накопичувального сегмента. По-друге, необхідними є ефективні стимули для громадян та роботодавців, зокрема податкові пільги та державні субсидії. По-третє, розвиток фінансових ринків має йти паралельно з пенсійною реформою, інакше акумульовані ресурси не знайдуть надійних інструментів для інвестування. Нарешті, реформа має враховувати макроекономічні ризики, щоб уникнути повторення досвіду Угорщини, де частина накопичувальної системи була скасована через бюджетні труднощі [22].

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує: розвиток недержавних пенсійних фондів здатен стати потужним драйвером економічного зростання, але для цього Україні слід поєднати елементи кількох успішних моделей - обов'язковість внесків, податкові стимули, корпоративні програми та професійне управління активами.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ**

Проведене дослідження дозволяє зробити низку узагальнень щодо стану, проблем і перспектив розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Аналіз динаміки активів, внесків та кількості учасників показав поступове зростання цього сегмента, однак його макроекономічний вплив поки що залишається обмеженим. Основними стримуючими чинниками є низький рівень довіри населення до фінансових інститутів, недостатня фінансова грамотність, недосконалість податкових стимулів, воєнні ризики та слабкий розвиток фондового ринку.

Здійснене сценарне моделювання показало, що лише за умови запровадження другого рівня пенсійної системи та забезпечення щорічного приросту активів у 20 - 25 % можливо досягти рівня 2 - 3 % ВВП у середньостроковій перспективі. Це створить додатковий інвестиційний ресурс у розмірі 130 - 195 млрд грн, що може бути спрямований на фінансування інфраструктурних та інноваційних проєктів. У протилежному випадку НПФ залишатимуться маргінальним сегментом фінансової системи без істотного впливу на економічне зростання.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду показав, що найефективнішою є змішана модель пенсійного забезпечення, яка поєднує солідарну та накопичувальну складові, а також передбачає обов'язкові та добровільні внески, податкові стимули та участь роботодавців. Саме така модель забезпечує баланс між соціальною справедливістю й економічною ефективністю та може бути адаптована до українських реалій.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у кількісній оцінці потенційного впливу системи НПЗ на макроекономічні показники України за допомогою сценарного моделювання, а також у визначенні критичного рівня активів (2 - 3 % ВВП), перевищення якого створює відчутний інвестиційний ефект. Крім того, робота узагальнює міжнародний досвід організації пенсійних систем і пропонує рекомендації щодо можливостей його адаптації в Україні.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом впливу НПФ на розвиток фондового ринку, оцінкою їх ролі у післявоєнному відновленні економіки та розробленням математичних моделей оптимальної структури інвестиційних портфелів. Окремої уваги заслуговує вивчення поведінкових аспектів заощаджень українців, що дозволить підвищити ефективність механізмів стимулювання участі населення у накопичувальних пенсійних програмах.

Література

1. Зварич О. І., Волошин В. В. Аналіз стану недержавного пенсійного страхування в Україні. Бізнес Інформ. 2024. № 8. С. 237–251. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-237-251>

2. Майстер А. В., Кулагіна І. І. Недержавні пенсійні фонди: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні. *Бізнес Інформ*. 2023. № 12. С. 324–330. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-324-330>
3. Руцишин Н., Грицак О., Руцишин М. Проблематика та перспективи розвитку системи накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Моделювання систем економіки та суспільства (MDES)*. 2024. № 13. С. 41–50. DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-41>
4. Кондрат І. Проблеми та перспективи розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в Україні. *Economy and Society*. 2025. № 76. С. 245–252. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-37>
5. Павловський А. Пенсійне забезпечення в Україні: проблеми реформування. *Economy and Society*. 2025. № 75. С. 415–422. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-69>
6. Войналович І. Сучасний стан і вектори розвитку пенсійного забезпечення в Україні. *Economy and Society*. 2024. № 64. С. 680–687. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>
7. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Звіт про розвиток системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні у 2024 році. Київ: НКЦПФР, 2025. https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/npf_2_kv-2025.pdf
8. Державна служба статистики України. Статистичний щорічник України за 2024 рік. Київ: Держстат, 2025. <https://stat.gov.ua/uk/pages/2025>
9. Міністерство фінансів України. Державний бюджет України на 2024 рік: звіт про виконання. Київ: Мінфін, 2025. https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770
10. OECD. Pensions at a Glance 2023: OECD and G20 Indicators. Paris: OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/19991363>
11. USAID Financial Sector Transformation Project. Pension System Development in Ukraine: Analytical Report. Kyiv: USAID, 2023.
12. Київський міжнародний інститут соціології. Опитування громадської думки щодо фінансових інструментів, 2023. <https://kiis.com.ua>
13. World Bank. Social Protection and Jobs Policy Note: Pension Systems in Transition Economies. Washington, DC: World Bank, 2021.
14. European Commission. Ageing Report 2024: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2022–2070). Brussels: EC, 2024. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en
15. Назаренко Я. Я., Жулин О. В., Теслюк Н. П., Вербицька А. І. Недержавні пенсійні фонди в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2021. №6. С. 213–218. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-213-218>
16. Калюга, С., Витвицька, О., Криштопа, І., Федорченко, О., Гришук, Г., & Калюга, О. (2023). Оцінка накопичувальної системи пенсійного забезпечення. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(51), 320–332. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4071>
17. Fultz E., Ruck M. Pension Reform in Central and Eastern Europe: Emerging Issues and Patterns. *International Labour Review*. 2008. Vol. 140(1). P. 19–43. www.researchgate.net/publication/228032140_Pension_Reform_in_Central_and_Eastern_Europe_Emerging_Issues_and_Patterns
18. Barr N., Diamond P. Reforming Pensions: Principles and Policy Choices. Oxford University Press, 2009. www.researchgate.net/publication/227466905_Reforming_Pensions_Principles_and_Policy_Choices
19. Chłoń-Domińczak A., Strzelecki P. The Minimum Pension as an Instrument of Poverty Protection in the Defined Contribution Pension System – An Example of Poland. *MPRA Paper*. No. 25262. Munich Personal RePEc Archive, 2010. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/25262/1/ChlonStrzelecki_2010_The_minimum_pension.pdf
20. Börsch-Supan A., Wilke C. The German Pension System: History, Status Quo and Reform Options. MEA Discussion Paper. Munich Center for the Economics of Aging, 2020. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=552888
21. Cribb J., Emmerson C., O'Brien L. Auto-Enrolment in the UK: Strengths, Weaknesses and Lessons Learned. Institute for Fiscal Studies Report. 2022. <https://committees.parliament.uk/writtenevidence/43633/html/>
22. Matijascic M., Kay S. Lessons from Pension Reforms in Central and Eastern Europe. World Bank Social Protection & Jobs Discussion Paper. 2021.

References

1. Zvarych, O. I., & Voloshyn, V. V. (2024). Analysis of the state of non-state pension insurance in Ukraine. *Business Inform*, 8, 237–251. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-237-251>
2. Maister, A. V., & Kulahina, I. I. (2023). Non-state pension funds: Current state and prospects for development in Ukraine. *Business Inform*, 12, 324–330. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-12-324-330>
3. Ruschyshyn, N., Hrytsak, O., & Ruschyshyn, M. (2024). Problems and prospects of the accumulative pension provision system in Ukraine. *Modeliuvannia system ekonomiky ta suspilstva (MDES)*, 13, 41–50. <https://doi.org/10.31891/mdes/2024-13-41>
4. Kondrat, I. (2025). Problems and prospects of the development of the funded pension system in Ukraine. *Economy and Society*, 76, 245–252. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-37>
5. Pavlovskiy, A. (2025). Pension provision in Ukraine: Problems of reforming. *Economy and Society*, 75, 415–422. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-69>
6. Voinalovych, I. (2024). The current state and vectors of development of pension provision in Ukraine. *Economy and Society*, 64, 680–687. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-95>

7. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku. (2025). *Zvit pro rozvytok systemy nederzhavnoho pensiinoho zabezpechennia v Ukraini u 2024 rotsi* [Report on the development of the non-state pension system in Ukraine in 2024]. Kyiv: NSSMC. https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2025/08/npf_2_kv-2025.pdf
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2025). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2024 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine for 2024]. Kyiv: Derzhstat. <https://stat.gov.ua/uk/pages/2025>
9. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2025). *Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2024 rik: Zvit pro vykonannia* [State Budget of Ukraine for 2024: Performance Report]. Kyiv: Ministry of Finance of Ukraine. https://mof.gov.ua/uk/budget_of_2025-770
10. OECD. (2023). *Pensions at a glance 2023: OECD and G20 indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/19991363>
11. USAID Financial Sector Transformation Project. (2023). *Pension system development in Ukraine: Analytical report*. Kyiv: USAID.
12. Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii. (2023). *Opytyvannia hromadskoi dumky shchodo finansovykh instrumentiv* [Public opinion survey on financial instruments]. <https://kiis.com.ua>
13. World Bank. (2021). *Social protection and jobs policy note: Pension systems in transition economies*. Washington, DC: World Bank.
14. European Commission. (2024). *Ageing report 2024: Economic and budgetary projections for the EU Member States (2022–2070)*. Brussels: European Commission. https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2024-ageing-report-economic-and-budgetary-projections-eu-member-states-2022-2070_en
15. Nazarenko, Ya. Ya., Zhulin, O. V., Tesliuk, N. P., & Verbytska, A. I. (2021). Non-state pension funds in Ukraine: Problems and development prospects. *Business Inform*, 6, 213–218. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-6-213-218>
16. Kaliuha, Ye., Vytvytska, O., Kryshchuk, H., & Kaliuha, O. (2023). Assessment of the accumulative pension system. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 4(51), 320–332. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4071>
17. Fultz, E., & Ruck, M. (2008). Pension reform in Central and Eastern Europe: Emerging issues and patterns. *International Labour Review*, 140(1), 19–43. https://www.researchgate.net/publication/228032140_Pension_Reform_in_Central_and_Eastern_Europe_Emerging_Issues_and_Patterns
18. Barr, N., & Diamond, P. (2009). *Reforming pensions: Principles and policy choices*. Oxford University Press. https://www.researchgate.net/publication/227466905_Reforming_Pensions_Principles_and_Policy_Choices
19. Chłoń-Domińczak, A., & Strzelecki, P. (2010). The minimum pension as an instrument of poverty protection in the defined contribution pension system – An example of Poland. *MPRA Paper No. 25262*. Munich Personal RePEc Archive. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/25262/1/ChlonStrzelecki_2010_The_minimum_pension.pdf
20. Börsch-Supan, A., & Wilke, C. (2020). *The German pension system: History, status quo and reform options*. MEA Discussion Paper. Munich Center for the Economics of Aging. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=552888
21. Cribb, J., Emmerson, C., & O'Brien, L. (2022). *Auto-enrolment in the UK: Strengths, weaknesses and lessons learned*. Institute for Fiscal Studies Report. <https://committees.parliament.uk/writtenevidence/43633/html/>
22. Matijascic, M., & Kay, S. (2021). *Lessons from pension reforms in Central and Eastern Europe*. World Bank Social Protection & Jobs Discussion Paper.